

ΚΡΗΤΟΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΑ

Τῆ σχέση, πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στήν Κρητικὴ καὶ Πελοποννησιακὴ διάλεκτο, εἶχε παρατηρήσει ὁ Γ. Χατζιδάκης. Ἔτσι, ὅταν μιᾶ «Περὶ τῶν διαλέκτων τῆς νέας ἑλληνικῆς», (Σύντομος ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, σελ. 115), δένει σὲ μιὰ γλωσσικὴ ἐνότητα τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα «τῆς Πελοποννήσου (πλὴν τοῦ τῆς Μάνης) μετὰ τοῦ τῶν Κυκλάδων καὶ τοῦ κρητικοῦ». Καὶ στὸ «Περὶ τῆς γλώσσης καὶ τῆς γραμματικῆς τοῦ Ἑρωτοκρίτου», (Βλ. Ἑρωτόκριτος, ἔκδοσις Ξανθουδίδου, σελ. 458), γράφει καὶ πάλι: «...ἡ κρητικὴ διάλεκτος, ἣ τε ἀνατολική, ἐν ἣ συνετάχθη ὁ Ἑρωτόκριτος, καὶ ἡ δυτικὴ, ἀποτελεῖ μετὰ τῆς πελοποννησιακῆς καὶ τῆς τῶν Κυκλάδων τὴν φάσιν ἐκείνην τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἐξ ἧς προῆλθεν ἡ νεωτέρα κοινὴ, ἥτοι ἡ γλῶσσα τῆς κοινῆς σήμερον συνηθείας».

Πόσο ἡ γνώμη αὐτὴ εἶναι σωστὴ φαίνεται ἀπ' τὸ ὅτι πολλὲς σπάνιες λέξεις, πού βρίσκονται στὰ κρητικὰ κείμενα, λέγονταν τὴν ἐποχὴ, πού δημιουργήθηκαν τὰ ἔργα τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας, καὶ στὴν Κρήτη καὶ στὴν Πελοπόννησο, καὶ λέγονται καὶ στὰ δύο μέρη ἀκόμα καὶ σήμερα. Πιὸ σπουδαῖο ὅμως εἶναι τὸ ὅτι πολλὲς ἀπὸ τὶς σπάνιες αὐτὲς λέξεις, δὲν ἀκούγονται σήμερα καθόλου ἢ σχεδὸν καθόλου στὴν Κρήτη, ἐνῶ διατηροῦνται στὴν Πελοπόννησο. Γι' αὐτὸ νομίζω πὼς ἡ γνώση τοῦ σημερινοῦ πελοποννησιακοῦ ἰδιώματος μπορεῖ νὰ βοηθήσῃ στὴν καλύτερη κατανόηση τῶν παλιῶν κρητικῶν κειμένων. Ἀπὸ τὶς σπάνιες λέξεις, πού δείχνουν τὴν συγγένεια τοῦ κρητικοῦ καὶ πελοποννησιακοῦ ἰδιώματος, ἐξετάζω παρακάτω μερικές. Οἱ συγκρίσεις γίνονται ἀνάμεσα στὸ κρητικὸ ἰδίωμα καὶ στὸ ἰδίωμα τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας μου Ἡλείας. Ἀπὸ τὰ κείμενα δίνω ὠρισμένα χωρία, πού βοηθοῦν στὴν κατανόηση.

Π α μ π ῶ ν ω : Στέφανος Σαχλίκης, ἔκδοσις Παπαδημητρίου, στίχ. 123 :

Ἐπάμπωσέ με ἡ Τύχη μου, εἶπε μοι γεῖρε, φύγε,

Αὐτ., στίχος 587 :

Ἴδε τὸ πού σ' ἐπάμπωσε ἡ Μοῖρα σου, Σαχλίκη.

Ἡ σπάνια καὶ ἄγνωστη αὐτὴ λέξη, ἀπασχόλησε πολὺ τοὺς ἐρμηνευτές, πού προσπάθησαν νὰ τὴν ἐξηγήσουν ἢ διορθώσουν. Ὁ Παπαδημητρίου, (Σαχλίκης, σελ. 242), ἐρμηνεύει ἐκ τοῦ ἐπι + ἀμπώθω = σπρώ-

χνω. Ὁ Ξανθουδίδης δὲν τὴν εἶχε ἀκούσει στὴν Κρήτη, ὅπως γράφει: «*Παμπώνω* ρῆμα δὲν γνωρίζω», («*Βυζαντίς*» Α', σ. 22), καὶ προτείνει νὰ γραφῆ ἀντὶ ἐπάμπωσε, ἐπόμπεψε ἢ ἐκόμπωσε. Ὁ Γεωργακάς, (Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Β', σελ. 124 - 125), δίνει στὸ ρῆμα τὴ σημασία τοῦ «*παραγκωνίζω, περιφρονῶ*» καὶ τὸ συνάπτει μὲ τὸ *ἀπαμπώθω*. Τὴν ὀρθὴ ἀποψη ἐξέφρασε ὁ Φ. Κουκουλῆς (Λαογραφία, 3 (1911), σ. 369), ποὺ παρατήρησε πρῶτος πὼς τὸ ρῆμα λέγεται στὴν Πελοπόννησο (Λάστα) μὲ τὴν σημασία τοῦ «*ἐξαπατῶ*».

Μὲ τὴν ἴδια σημασία λέγεται ἡ λέξη καὶ στὴν Ἡλεία. Δὲν σημαίνει ἀπλὰ «*ἀπατῶ*», ἀλλὰ ἀπατῶ κάποιον πείθοντάς τον μὲ πολλὰ λόγια. Ἡ προφορὰ ἀκριβέστερα εἶναι *μπαμπώνω* καὶ ἔτσι ἴσως εἶχε γράψει καὶ ὁ Σαχλίκης. Λένε: «*Τὸν μπάμπωσε μὲ τὰ λόγια της καὶ βγήκε λάδι*». «*Αὐτὴ μπαμπώνει καὶ θπουργό*». «*Οἱ μάρτυρες μπαμπώσανε τοὺς δικαστές*». «*Δὲν μὲ μπαμπώνεις ἐμένα καὶ πάψε*».

Καὶ στὸ Σαχλίκη νομίζω πὼς ἡ λέξη ἔχει τὴν ἴδια σημασία. Μὲ τὰ πολλὰ, ποὺ τοῦ εἶπε ἡ Τύχη του, (οἱ συμβουλές της γιὰ νὰ φύγη ἀρχίζουν ἀπ' τὸν 87 στίχο), τὸν ξεγέλασε καὶ τὸν ἔπεισε νὰ φύγη. Σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴν ἐρμηνεία τοῦ *παμπώνω* νομίζω πὼς ὁ στίχος 587 πρέπει νὰ γραφῆ:

Ἴδὲ τὸ πὼς σ' ἐπάμπωσεν ἡ Μοῖρα σου, Σαχλίκη
(Ὁ Ξανθουδίδης γράφει κατὰ τὸ χ ἀπέσωσεν).

Σ γ ο μ π ι ἄ ζ ε ι: «*Περὶ γέροντος νὰ μὴν πάρη κορίτσι*», Ἔκδοση Wagner, στίχος 140:

Καὶ νὰ σγομπιάζη ἡ ράχη του σὰν τὸ λαιμὸ τῆς χήνας.

Ὁ Du Cange ἀναφέρει τὸ *σγομπός* = ἐπίκυρτος. Στὴν Ἡλεία πολὺ συνηθισμένα τὰ *σγομπιάζης* (= *καμπούρης*), *σγόμπα* (= *καμπούρα*), *σγομπιάζω* (= *καμπουριάζω*).

Στὴν Κρήτη χάθηκε αὐτὴ ἡ σημασία. Ὀλότελα ἄσχετο τὸ *κομπιάζω*. Στὸν παραπάνω στίχο ἔχει ἡ λέξη τὴν ἴδια σημασία, ποὺ ἔχει ἀκόμα σήμερα στὴν Πελοπόννησο. Καὶ δὲν νομίζω πὼς εἶναι σωστὴ ἡ γραφὴ τοῦ Wagner *ξγομπιάζη*. Ἡ πελοποννησιακὴ λέξη βοηθᾷ στὴν ἀποκατάσταση τοῦ *ξγομπιάζη* σὲ *σγομπιάζη*. Πιθανώτατα ὁ ἀντιγραφέας εἶχε γράψει φωνητικὰ ἀντὶ σ, ζ, *ζγομπιάζη*.

Κ ο ρ μ ο σ κ υ λ ι ἄ ζ ω: Φορτουνάτος, ἔκδοση Ξανθουδίδη, στίχ. 31:

. . . Ἄμ' εἶντα

μὲ θέλει ἐπὰ νὰ μὲ κρατῆ καὶ κορμοσκυλιασμένο

νὰ ν' τοῦτο τ' ἀξαζόμενο κορμὶ τ' ἀντριωμένο.

Ὁ Ξανθουδίδης ἔξηγεῖ «*ἀδρανής, ναρκωμένος ὡς σκύλος, κορμισσιέ-*

νος». Τὴν ἐρμηνεία αὐτὴ τὴ δίνει συμπερασματικά, γιατί ἡ λέξη δὲν ἀκούγεται σήμερα στὴν Κρήτη. Στὴν Πελοπόννησο λέγεται συχνὰ γιὰ ἀνθρωπο τεμπέλη, πού περνᾷ τὸν καιρὸ του, σὰν τεμπέλικο σκυλί, σὰν *κορμάδι*, ὅπως λένε, σὰν *κορμόσκυλο*. Συχνὴ ἡ ἔκφραση: «Τὶ κορμάδι εἶναι αὐτὸ τὸ σκυλί». *Κορμοσκυλιάζω* λοιπὸν δὲν σημαίνει «εἶμαι ναρκωμένος ὡς σκύλος», ἀλλὰ «τεμπέλης σὰν τεμπέλικο σκυλί».

Κ α τ ᾱ ρ θ ε, Ἐρωφίλη, ἔκδοση Ξανθουδίδη, Β', 226 :

Σ' εἶντα κατᾶρθε σήμερο βλέπει' ὁ πρικαιμένος

ἽΟ Ξανθουδίδης ἔξηγεῖ σωστὰ «ἀόριστος, κατέρχομαι = κατέπεσεν, κατήντησεν».

Ἡ λέξη δὲν λέγεται σήμερα στὴν Κρήτη. Στὴν Ἡλεία συχνότατη ἡ φράση «ἤρθε καὶ κατᾶρθε», π. χ. «ἤρθε καὶ κατᾶρθε καὶ τὸ ἀποφάσισα νὰ φύγω». Δηλαδή «ἀπόγινε πιά, ἔφθασε ὡς ἐκεῖ πού δὲν παίρνει ἄλλο».

Τ α ρ ν α ρ ῖ ζ ω : Σαχλίκης 774 :

Εἰς τὸν οὐρανὸν τὸ λέγασιν, ψηλὰ τὸ ταρναρίσαν.

ἽΟ Ξανθουδίδης («Βυζαντίς» Α', σελ. 28) ἀγνοώντας τὴ λέξη διορθώνει: τὸ *ταρναρίσαν*. ἽΟ Σ. Παπαδημητρίου λέγει πὼς τὸ *ταρναρίζω* εἶναι σχετικὸ μὲ τὸ *ταρναρῶ* καὶ *ταρναρῶ* (.)

Στὴν Κρήτη φαίνεται ὅτι δὲν λέγεται ἡ λέξη σήμερα, ἐνῶ στὴν Πελοπόννησο ἀκούγεται συχνὰ μὲ τὴν ἔννοια «χορεύω τὸ μωρὸ καὶ τοῦ τραγουδοῦ λέγοντας ταρνανά». Διαφωτιστικὸ γιὰ τὴν περίπτωσή μας εἶναι καὶ τὸ πελοποννησιακὸ ἐπίρρημα *ταρναριστά*. Ἐνα δημοτικὸ τραγούδι λέει :

πὸν περπατεῖς ταρναριστά καὶ σέσαι καὶ λυγίεσαι.

Ἡ λέξη στὸ παραπάνω δημοτικὸ τραγούδι ἔχει χρησιμοποιηθῆ γιὰ νὰ ἔκφραση κινήσεις τοῦ σώματος. Στὸν Σαχλίκη ἔκφράζει ἀνάλογες κινήσεις τῆς ἀνθρώπινης φωνῆς. *Ψηλὰ τὸ ταρναρίσαν* σημαίνει λοιπὸν, «τραγουδοῦσαν σὲ ψηλὸ τόνο λέγοντας ταρνανά».

Τὸ *ταρναρίζω* θὰ ἔγινε ἀπὸ τὸ ἐπιφώνημα *ταρνανά*. (Βλέπε Α. Θέρου, Τραγούδια τῶν Ἑλλήνων, Τόμος Β', σελ. 127) :

ταρνανανάκια του

σκάσαν τὰ δοντάκια του

καὶ τὸ δημοτικὸ τραγουδίκι, πὸν λέγεται στὴν Ἡλεία, ὅταν χορεύουν τὰ μωρά :

ταρνανὰ τοῦ λέγανε

καὶ μοῦ τὸ πανιρεύανε

ταρνανά τοῦ λέγανε
καὶ μοῦ τὸ παινεύανε.

Ἐνάλογο εἶναι τὸ *ταραρίζω*, πού πρότεινε ὁ Ξανθουδίδης. (Πρβλ. τὸ *τερερίζω* ἀπὸ τὸ ἔκκλησιαστικὸ *τερερέ*).

Καταμιτώνω: Ἡ λέξη ἀναφέρεται συχνὰ στὰ κρητικὰ κείμενα. Στὸ πιθανὰ κρητικὸ Διήγησις παιδιόφραστος τῶν τετραπόδων ζῶων, στίχος 1062:

. βλέπετε καὶ σκοπεῖτε
τὴν κακομήχανον αὐτὴν τὴν μεγαλομαστόρην,
τὴν ἀλεποῦ τὴν ἄπιστον τὸ πὼς καταμιτώνει
καὶ δείχνει ἀγάπην δολερὰ καὶ εἰς τὰ δύο μέρη.

Σαχλίκης I, ἔκδοση Wagner, στίχος 283:

δίδει τὴν ροῦχα καὶ φελλοὺς δηνέρια νὰ ξεδιάζη
κλέπτει καταμιτώνεται καὶ τὸν ἑαυτὸν του βιάζει.

Ἐξ ἀποφάντων, ὁ Ξανθουδίδης, «Βυζαντις» Α', διορθώνει καταμιτώνει τον.

Συναξάριον τοῦ τιμημένου Γαδάρου, στίχος 527:

Δίχως νὰ ξεῦρη μάθημα καὶ γράμμα ν' ἀναγνώση
καὶ ῥήτορας ἐγένηκε νὰ μᾶς καταμιτώση.

Μὲ τὸ ῥῆμα καταμιτώνω ἔχει ἀσχοληθῆ ὁ Γ. Σπυριδάκης, «Τὸ ἔργον τοῦ μιτωτοῦ κατὰ τὸ ἐπαρχικὸν βιβλίον Λέοντος τοῦ σοφοῦ», (*Extrait des Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier*, Ἀθήναι, 1953, σελ. 4 - 5). Ὁ Γ. Σπυριδάκης δίνει στὸ καταμιτώνω τὴ σημασία τοῦ «καταγγέλλω στὸ μιτωτή, (πού ἦταν ὄργανο τοῦ ἐπάρχου), τοὺς παραβάτες τῶν νόμων γιὰ τὴν ὕφανση». Ἀπὸ τὶς ἀδικεῖς καταγγελίαις τὸ ῥῆμα ἀργότερα ξέλεσε στὴ σημασία τοῦ «συκοφαντῶ».

Ἡ παραγωγή τῆς μεταφορικῆς σημασίας φαίνεται πιὸ πιθανὴ ἔτσι ὅπως τὴ δίνει ὁ Σ. Ξανθουδίδης, πού γράφει γιὰ τὸ μιτώνω, (*Byzant. Neugr - Jahrb.*, V, 1926 - 27, σελ. 369 370: «περῶ τοὺς στήμονας εἰς τὰ μιτάρια καὶ τροπικῶς ἐμπλέκω τινὰ ἢ συλλαμβάνω εἰς παγίδα, ζημιῶ, ἀπατῶ ἢ δὲ κατὰ πρόθεσις δηλοῖ ἐπίτασιν τῆς πράξεως»).

Γιὰ τὴ λέξη ἔχει γράψει καὶ ὁ Α. Ἀλεξίου, «Κρητικὰ Χρονικὰ» τόμος Θ', σελ. 102: «Πιστεύω πὼς ἡ λέξη δὲ σχετίζεται μὲ τὴ μύτη παρὰ μὲ τοὺς μίτους, τὶς κλωστὲς = νὰ μᾶς καταμπλέξῃ, νὰ μᾶς καταμπερδέψῃ. Ὁ μίτος, τὸ δίμιτο κ.λ. κοινότατα στὴν Κρήτη».

Τὸ ἴδιο κοινὰ εἶναι καὶ στὴν Πελοπόννησο, ὅπου ἀκούγεται καὶ τὸ ῥῆμα μιτώνω μὲ τὴ σημασία, πού δίνει ὁ Σ. Ξανθουδίδης: «περῶ τὶς κλωστὲς ἀπ' τὰ μιτάρια τοῦ ἀργαλειοῦ». Μ' αὐτὰ γίνεται τὸ ἀνε-

βοκατέβασμα τῶν κλωστῶν καὶ ἡ διασταύρωσή τους, πού εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ τὸ φάσιμο. Τὸ πέρασμα τῶν κλωστῶν ἀπὸ τὰ μιτάρια, τὸ *μίτωμα* γίνεται ἀπὸ τὶς *μιτώστρες*, εἰδικευμένες τεχνίτρες, γιατί ἡ δουλειὰ τοῦ μιτώματος θεωρεῖται δύσκολη καὶ χρειάζεται μεγάλη τέχνη.

Ὁ Γ. Σπυριδάκης, (ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 6), ἀναφέρει ὅτι τὸ *καταμιτώνω* λέγεται σήμερα στὴν Κρήτη. Φαίνεται ὅμως ὅτι εἶναι σπανιώτερο ἀπ' ὅτι τὸ *μιτώνω* στὴν Πελοπόννησο, πού εἶναι κοινότατο. Στὴν Κρήτη συγγενικὴ πρὸς τὸ *καταμιτώνω* - *ομαι* εἶναι ἡ ἔκφραση «ἔμπλεξα σὲ κακὰ μιτόχτενα».

Πετῶνων : Φορτουναῖος, Β 451 :

*Μὰ γροῖκα μου, Ἄγουσίνα μου, ἄν ἔ και σὲ βουλή σου,
σιὸ λογισμό μου εἰνιά ἴβαλα, και νὰ μὲ γεβεντίσου,
ἄ δὲν τοῦ τὴν πετωῶσωμε, μόνο και σὺ νὰ κάμης
μόδο σὲ τούτη τὴ δουλειὰ νὰ μοῦ παρασυντράμης.*

Αὐτ. Γ 84 :

*Τρῶς ται κατέχω το ὄλους τως μόνο μὲ τὴ θωριά σου,
γιατὶ γνωρίζω τὴ καλὰ ἐγὼ τὴν ἀντρεία σου,
μὰ γὼ λεγα ἀπὸ λόγου τως μακρὰ νὰ λείψης πάλι
νὰ μὴ σοῦ τὸ πετωῶσουσι και τώρα ὡσὰν τὴν ἄλλη.*

Αὐτ. Γ 93 :

*καὶ ἀτιὲς φοβοῦμαι και κιαμιὰ μπούρα πετωῶνουσίν του,
μέσα νὰ τόνε βάλουσι νὰ γνάφου τὸ πετσίν του.*

Ὁ Du Cange ἀναφέρει τὸ *πετῶνων* καὶ τὸ ἐξηγεῖ : «*artem coriariam vel sutoriam exercere*», δηλ. «ἐξασκῶ τὴν τέχνη τοῦ βυρσοδέψῃ ἢ τοῦ ὑποδηματοποιοῦ», *πετσωτὴς* = *παπουτσῆς*. Ὁ Ξανθουδίδης γράφει γιὰ τὸ *πετῶνων* : «Ἐκ τῆς κυρίας σημασίας μετέπεσε τροπικῶς εἰς τὴν τοῦ δέρω, ἀπατῶ ἢ αὐτὴ χρῆσις και σήμερα». Ἡ κύρια σημασία, πού δὲν ἀναφέρει ὁ Ξανθουδίδης, καὶ πού σώζεται στὴν Πελοπόννησο, εἶναι αὐτὴ ἀκριβῶς, πού δίνει ὁ Du Cange : «βάζω πετσί, σόλες στὰ παπούτσια». Μὲ τὴ σημασία τοῦ «δέρω», πού συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴ σημασία «κατεργάζομαι τὸ πετσίν», ἢ λέξη εἶναι, ὅσο ξέρω, ἄγνωστη στὰ χρόνια μας στὴν Κρήτη. Στὴν Πελοπόννησο ἀντίθετα εἶναι πολὺ συνηθισμένη. Συχνὴ εἶναι ἡ φράση «τὸν πετωῶσανε στὸ ξύλο», «θὰ τὸ πιάσω τὸ παλιόπαιδο και θὰ τὸ πετωῶσω στὸ ξύλο». Στὸ στίχο Γ 84 λοιπὸν :

νὰ μὴ σοῦ τὸ πετωῶσουσι και τώρα ὡσὰν τὴν ἄλλη

ἐννοεῖ «νὰ μὴ σοῦ κάνουν και τώρα πετσίν τὸ τομάρι ἀπ' τὸ ξύλο». Ἡ λέξη ἔδῳ εἶναι συνώνυμη τοῦ *γνάφω*, πού ἀναφέρεται στὸ στίχο Γ 94.

Ἐντελῶς ἄσχετη μὲ τὴ σημασία «δέρων» εἶναι ἡ σημασία «ἀπατῶ», πού, κατὰ τὴ γνώμη μου, προέκυψε ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ σημασία, «κάνω παπούτσια». Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσιν μᾶς βοηθεῖ ἡ φράση τοῦ Φορτουνάτου *πετσώνω μπούζλα* (Γ 93). Ὁ Ξανθουδίδης δὲν ἐρμηνεύει τὴν λέξη *bufta*, πὺ εἶναι Ἰταλικὴ καὶ σημαίνει «φάρσα». *Πετσώνω μπούζλα*, σημαίνει, «ἐτοιμάζω φάρσα». Ἀνάλογες εἶναι οἱ ἐκφράσεις «σκαρώνω πλοῖο» καὶ «σκαρώνω φάρσα», «ράβω κουστούμι» στὴν κυριολεξία, καὶ «ράβω κουστούμι», πὺ λέγεται σὲ πολλοὺς τόπους καὶ σημαίνει «κοτσομπολεύω, περιγελῶ». Πρόκειται σίγουρα γιὰ *argot*, πὺ μιλοῦσαν στὶς πόλεις οἱ λαϊκὲς τάξεις στὰ χρόνια τῆς Βενετοκρατίας. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι τέτοιες ἐκφράσεις *argot* βρισκονται μόνο στὸ Φορτουνάτο.

Σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω λοιπὸν στὸ στίχο Β 451 ἡ φράση *ἃ δὲν τοῦ τὴν πετσώσωμε* μορεῖ νὰ ἐρμηνευθῆ: «ἂν δὲν τοῦ τὴ φέρωμε», «ἂν δὲν τοῦ τὴ βράσωμε», «ἂν δὲν τοῦ τὴ σκαρώσωμε» (τὴ φάρσα). Ἴσως ὅμως στὴν ἐκφραση αὐτὴ τοῦ στίχου Β 451 νὰ ἔχωμε τὴν ἄλλη σημασία τοῦ *πετσώνω*, «δέρων», καὶ τότε πρέπει νὰ ἐρμηνευθῆ: «ἂν δὲν τοῦ κάνωμε πετσοὶ τὴ ράχη ἀπὸ τὸ ξύλο».

Σήμερα καὶ στὴν Δ. Κρήτη καὶ στὴν Πελοπόννησο εἶναι συχνὴ ἡ ἐκφραση «τὴν πετσώσαμε» (τὴν κοιλιά), πὺ σημαίνει «φάγαμε πάρα πολύ».

Ξεγκουσεμός: (Γλωσσάριον Ἐρωτοκρίτου). Ὁ Ξανθουδίδης ἐρμηνεύει: «ἀπαλλαγὴ, ἀνακούφισις ἐκ στενοχωρίας». Μὲ τὴν ἴδια σημασία λέγεται σήμερα στὴν Πελοπόννησο τὸ *ξαγκούσα*, πὺ πιθανῶς γίνεται ἀπὸ τὸ Ἰταλικὸ *angoscia* = ἄγωνία. Ὑπάρχει καὶ ῥῆμα *ξαγκουσεύω* = ἀπαλλάσσομαι, ἀνακουφίζομαι. Κοινὲς οἱ φράσεις «εἶδε κι' αὐτὸς ξαγκούσα ἀπ' τὰ παιδιὰ του», «κουράστηκα στὴ ζωὴ μου, μὰ τώρα ξαγκούσεψα πιά». Καὶ στὸν Ἐρωτόκριτο θὰ περιμέναμε φυσικώτερα τὸν τύπο *ξαγκουσεμὸς* ἀντὶ *ξεγκουσεμὸς*. Ὁ Ξανθουδίδης τὸ θεωροῦσε, ὅπως καὶ εἶναι, ἄγνωστο στὴν Κρήτη καὶ γράφει: «Σήμεραρον ἀντὶ τούτου λέγεται τὸ *ξεμιστεύγω*, *ξεμιστεμὸς*». Ἀλλὰ τὸ *ξεμιστεμὸς* δὲν φαίνεται νὰ ἔναι ὁλότελα ἰσοδύναμο μὲ τὸ *ξαγκούσα*.

Πολλὲς εἶναι ἄκομα οἱ λέξεις, οἱ κάπως σπάνιες, πὺ εἶναι σήμερα κοινὲς καὶ στὴν Κρήτη καὶ στὴν Πελοπόννησο καὶ βρισκονται καὶ στὰ Κρητικὰ κείμενα.

Μπουκούνια: (Γλωσσάριον Σαχλίκη, Φορτουνάτου, Γαδάρου, λύκου κι' ἄλουποῦς διήγησις ὄραία). Ἡ λέξη λέγεται καὶ σήμερα στὴν Κρήτη καὶ σημαίνει *μπουκιά*. Τὸ ἴδιο καὶ στὴν Πελοπόννησο. Λέγεται μόνο γιὰ τὶς στερεὲς τροφές.

Ἄ λ ι ά δ α : Φορτουᾶτος Β 319 :

*νά κάνωμε μαγειρευτή κι' ὀφτὴ μὲ τὴν ἀλιάδα
τρίπες, σατζέτο καὶ φρουκὶ καὶ πάριη σοφεγάδα.*

Ὁ Ξανθουδίδης δὲν κάνει λόγο γιὰ τὴ λέξη, ποὺ ἀκούγεται στὴν Κρήτη σήμερα καὶ λέγεται πῶς πολὺ μεταφορικά. Λένε : «Θὰ σὲ κάμω ἀλιάδα» = κοπανιστό. Στὴν Ἡλεία ἡ λέξη εἶναι κοινότατη. Σημαίνει τὴ σκορδαλιά, ποὺ τὴν κάνουν μὲ κοπανιστὸ σκόρδο, κοπανιστὴ πατάτα ἢ καὶ κοπανιστὸ ψωμί.

Σ ο φ ε γ ά δ α : Φορτουᾶτος Β 320. Ἡ λέξη διατηρεῖται σήμερα καὶ στὴν Κρήτη καὶ στὴν Πελοπόννησο. Στὴν ἀνατολικὴ Κρήτη σημαίνει φαγητὸ μὲ διάφορα χόρτα, μαγειρεμένα ὄλα μαζί. Στὴν Πελοπόννησο, ὅπως καὶ στὴν ἄλλη Κρήτη, ἡ λέξη διατήρησε τὴν ἀρχικὴ σημασία = κρέας στιφάδο. Γιὰ τὴ λέξη αὐτὴ ὁ Ξανθουδίδης γράφει : «εἶδος πνικτοῦ ἐδέσματος ἐκ κρέατος, *bever. sofegada*. Ἀκούεται καὶ σήμερον σπανίως κρέας σοφεγάδο».

Ἄ φ ο ρ μ ί ζ ω : (Γλωσσ. Ἐρωτοκρίτου). Ὁ Ξανθουδίδης ἐρμηνεύει «ὡς καὶ σήμερον, μαίνομαι, ἐξίσταμαι τῶν φρενῶν... τὸ ὄημα ἀφορμίζω, ἐφόρμισε λέγεται καὶ ἐπὶ παροξυσμοῦ τῶν πληγῶν καὶ ἄλλων νόσων». Στὴν Πελοπόννησο ἡ λέξη ἀκούγεται μόνο γιὰ παροξυσμὸ πληγῶν.

Ν τ η ρ ο ὦ μ α ι : (Γλωσσ. Φορτουᾶτου) = ροβοῦμαι. Στὴν Πελοπόννησο, μὲ τὴν ἴδια σημασία τοῦ «φοβοῦμαι, διστάζω», ἀκούγεται, σύμφωνα μὲ τὸν πελοποννησιακὸ τυπικὸ, *νητριέμαι*.

Β α τ σ έ λ λ ι : (Γλωσσάριον Ἐρωφίλης) = ἀγγεῖον, λεκάνη. Σήμερα στὴν Κρήτη εἶναι ἀμφίβολο ἂν ἀκούγεται. Στὴν Πελοπόννησο σημαίνει μέτρο βάρους (20 ὀκάδες) γιὰ τὶς ἐλιές καὶ σιτηρὰ. Ὅπως καὶ στὴν Κρήτη, ἀρχικὰ θάταν ἀγγεῖο, ποὺ χωροῦσε 20 ὀκάδες.

Κ ε ν τ ι ν ά ρ ι ν : (Γλωσσ. Στεφάνου Σαχλίκη κ. ἄ) = ἑκατοντάς. Σήμερα στὴν Κρήτη λένε: ἓνα «κεντινάρι χοχλιοῦς» καὶ στὴν Πελοπόννησο μετροῦν μὲ «κιντινάρια» τὰ καλάμια, τὰ σκόρδα.

Κ ο υ τ σ ο ὦ ν α : (Γλωσσάριον Ἐρωτοκρίτου) = κοῦκλα. Κοινὴ καὶ στὴν Κρήτη καὶ στὴν Πελοπόννησο ἡ ἔκφραση «Τὰ κορίτσια παίζουν τὶς κουτσοῦνες» = τὶς κοῦκλες. Στὴν Πελοπόννησο λέγεται ἡ *κουτσοῦνα* καὶ τὸ *κουτσούνη*.

Σ κ ο υ τ έ λ ι : Ἐμορφη Βοσκοπούλα, «Κρητικά», Α' (1933), σελ. 139 ἔξ., στίχος 157 · 8 :

Στοιῦ σκουτελιοῦ τὸν πάτιο εἶχε λυχνάρι
κι' ἦτονε μιὰ χαρὰ κι' ἓνα καμάρι.

Ἡ λέξη εἶναι κοινὴ στὴν Κρήτη καὶ στὴν Πελοπόννησο. Σημαίνει πῆλινο καὶ βαθὺ ἀγγεῖο, σκύφο.

Μουρχούτα : (Γλωσσ. Φορτουνάτου) Στὴν Κρήτη σημαίνει «λεκάνη» γενικά. Στὴν Ἡλεία πῆλινη μεγάλη λεκάνη. Σὲ παλαιότερα χρόνια οἱ χωρικοὶ τῆς Πελοποννήσου ἔβαζαν τὴ μουρχούτα μὲ τὸ φαγητὸ στὴ μέση τοῦ τραπεζιοῦ, καὶ γύρω ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας ἔπαιρναν ἀπ' αὐτὴν μὲ τὰ κουτάλια ἢ τὰ πηρούνια τους καὶ ἔτρωγαν. Σήμερα γιὰ κάποιον, πού τρώει πολὺ, λένε εἰρωνικά: «*θέλει μιὰ μουρχούτα νὰ χορτάση*».

Οἱ λέξεις αὐτές, πού ἀναφέρω, δὲν θᾶναι βέβαια οἱ μόνες κοινὲς στὴν Κρήτη καὶ στὴν Πελοπόννησο. Μιὰ συστηματικὴ ἔρευνα πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση θᾶταν πολὺ ὠφέλιμη καὶ γιὰ τὴ μελέτη τῶν κρητικῶν κειμένων καὶ γενικώτερα γιὰ τὴν σχέση ἀνάμεσα στὸ κρητικὸ καὶ πελοποννησιακὸ ἰδίωμα. Σχέση μεγάλη, πού βεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὴν διάδοση τοῦ Ἑρωτοκρίτου στὴν Πελοπόννησο, σὲ παλαιότερα χρόνια.

ΜΑΡΘΑ ΑΠΟΣΚΙΤΟΥ